"ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आव्याधिन्यस्तस्करा अरुण्येष्वाजायेरन्" शत० ब्रा० १३,२,४,२,४, २ऋक्षाकारपुरुषमेधीयदेवताभेदे स्त्री ।"नदीभ्यः पौञ्जिष्ठमृक्षीकाभ्यो नैषादम्" यजु०३०,८ । पुरुषमेधे उक्तम् ।

ऋक्षेष्टि स्त्री नक्षत्रविशेषविहिते इष्टिभेदे ।

ऋक्षोद पु० ऋक्षं नक्षत्रमिव स्वच्छम् उदकं यत्र उदादेशः । पर्वतभेदे । "ऋक्षोदः पर्वतोऽभिजनो येषाम् अण् । आर्क्षोदा द्विजाः" सि०कौ० ।

ऋक्संहिता स्त्री ६त० । ऋग्वेदसंहितायाम् ऋग्वेदशब्दे विवृतिः "ऋक्संहितां त्रिरभ्यस्य यजुषां वा समाहितः । साम्नां वा सरहस्यानां सर्वपापैः प्रमुच्यते" मनुः वेदोहि मन्त्रब्राह्मणभेदेन द्विविधः तत्र मन्त्रात्मको भागः संहिता । "अग्निमीळे" इत्यादिकः ऋक्समुदायात्मकः ऋक्संहिता । मन्त्रेतररवेदभागो ब्राह्मणम् । संहितारूपसन्धिकार्यनियताश्रयतया संहितात्वं ब्राह्मणे पदग्रन्थे च न संहितानियम इति तयोर्न संहितात्वमिति भेदः संहितास्थपदविच्छेदज्ञापकोग्रन्थः पदग्रन्थः । स च ऋष्यादिकृतःपौरुषेय इति बोध्यम् ।

ऋक्सम न० ऋचा समम् । सामभेदे । "जगत्या ऋक्समम् ऋक्समाच्छुक्रः" यजु० १३,६५, "ऋक्सममृक्समसंज्ञं यत् साम" वेददी०।

ऋक्साम न०द्वि०। ऋक् च साम तदारूढगानं च द्वयोः समाहारः अच् समा०नि०द्वि० । ऋग्रूपमन्त्रभेदतदारूढगानयोः समाहारे "ऋक्सामाभ्यां संतरन्तः" यजु०४,१ । "ऋक्सामयोः शिल्पे स्थस्ते" ४,९ । ऋचश्च सामानि चेति बहुत्वे तु नाच् । ऋक्सामन् इत्येव ।"ऋक्सामान्यप्सरस एष्टयोनाम" यजु०१८,४३ ।

ऋगयन न० ऋचामयनम् । ऋक्पारायणग्रन्थे पूर्वपदात् णत्वं नेह गव्यवधानात् । ऋगयनस्य व्याख्यानो ग्रन्थः ऋगयनादि० अण् । आर्गयन तद्व्याख्यान ग्रन्थे ।

ऋगयनादि पु० पाणिन्युक्ते तस्य व्याख्यान इत्यर्थे अण्प्रत्यय निमित्तप्रकृतिभूतशब्दसमुदाये । स च गणः "ऋगयन, पदव्याख्यान, छन्दोगान, छन्दोभाषा, चन्दोविचिति, न्याय, पुनरुक्त ,निरुक्त, व्याकरण, निगम, वास्तुविद्या, क्षत्रविद्या, अङ्गविद्या, विद्या, उत्पात, उत्पाद, उद्याव संवत्सर, मुहूर्त्त, उपनिषद्, निमित्त, शिक्षा, भिक्षा"

ऋगावान न० आ+वेञ् भावे ल्युट् ऋचामावानं ग्रथनं संहिताकार्य्येण कृतसन्धानम् । वेदपाठकाले अर्द्धर्चादीनां संहितया पूर्व्वोत्तरयोः सन्धाने "ऋचमृचमनावानमुक्त्वा प्रणुत्यावस्येत्" आश्व० श्रौ० ४,६,२ । "तेनार्द्धर्चाः संहितयैव वक्तव्याः" नारा० वृ० । ऋचामन्ते तु न संहितया ग्रथनमित्यर्थः ।"अभिष्टुयादृगावानम्"५,६,१ । "तस्योक्तमृगावानधर्मेण" ५, १३,२ । "तस्याद्यां पच्छ ऋगावानं पच्छः शस्या चेत्" ५,२०,३ ।

ऋग्गाथा स्त्री ऋचामिव गाथा । लौकिकगीतिवेदे । "ऋग्गाथापाणिकादक्षविहिताब्रह्मगीतिकाः" याज्ञ० ।

ऋग्मत् त्रि० ऋक् स्तुतिः पूजा वा अस्त्यस्य मतुप् । १स्तोतरि २अर्चनीये पूजनीये । "राजानमुपतस्थुर्ऋग्मियम्" ऋ० ६,८,४ श्रुतेर्निरुक्तौ ऋग्मियमृग्भन्तमर्चनीयं पूजनीयम्" निरुक्तकारः । ऋग्मानिव स्वार्थे घ द्वितीयाचः परलोपः । ऋग्मियोऽप्यत्र । "नाभिगृणन्तमृग्मियम्" ऋ०१,९,९ ।

ऋग्मिन् त्रि० ऋच्+अस्त्यर्थे मिनि । स्तोतरि ।"गिरा यदि निर्णिजमृग्मिणो ययुः" ऋ० ९,८६,४६ । "ऋग्मिणः स्तोतारः" भा० ।

ऋग्विधान न० ऋचा ऋग्वेदेन कर्मविशेषस्य विधानम् । ऋग्वेदोक्तमन्त्रभेदेन कर्मविशेषविधाने तच्च हेमाद्रौ व्रतखण्डे विस्तरेणोक्तम् । वह्निपुराणोक्तमत्र दर्श्यते

"अग्निरुवाच प्रतिवेदन्तु कर्म्माणि काम्यानि प्रवदामि ते । प्रथमं ऋग्विधानं वै शृणु त्वं भुक्तिमुक्तिदम् । अन्तर्जले तथा होमे जपतो मनसेप्सितम् । कामं करोति गायत्री प्राणायामाद्विशेषतः । ना .ादशसाहस्रो जपो नक्ताशनोद्विजः । आश्रमाद्बहिः स्नातश्च सर्व्वकल्मषनाशनः । दशायुतानि जप्त्वाथ हविष्याशी स मुक्तिभाक् । प्रणवोहि परं ब्रह्म तज्जपः स च पापहा । ओङ्कार शतजप्तस्तु नाभिमात्रोदके स्थितः । जलं पिबेत् स सर्व्वैस्तु पापैर्विप्रः प्रमुच्यते । मात्रात्रयं त्रयोवेदास्त्रयोदेवास्त्रयोऽग्नयः । महाव्याहृतयःसप्त लोकाहोमोमलापहः । अन्तर्जले तथा राम ! प्रोक्तश्चैवाघमर्षणः । अग्निमीळे पुरोहितं सूक्तोऽयं वह्निदैवतः । शिरसा धारयन् वह्निं योजपेत् परिवत्सरम् । होमं त्रिषवणं भैक्ष्यमनग्निज्वलन चरेत् । अतःपरमृचां सप्त आद्याद्या याः प्रकीर्त्तिताः । भोजयन् प्रयतोनित्यमिष्टान् कामान् समश्नुते । मेधाकामोजपेन्नित्यं सदसस्पतिमित्यृचम् । अम्ब यजन्ति याः प्रोक्ता नवर्च्चो मृत्युनाशनः । शुनःशेफमृषिं बद्धः सन्निरुद्धोऽथ वा जपेत् । मुच्यते सर्व्वपापेभ्यो गदी चाप्यगदी भवेत् । यइच्छेत् शाश्वतं कामं मित्रं प्राज्ञं